

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده حقوق
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: حقوق بین الملل

عنوان:

از کمیسیون حقوق بشر تا شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد: بررسی حقوقی ریشه ها، روند تحولات،
دستاوردها و کمبودها

استاد راهنما:

دکتر مهدی عباسی سرمدی

استاد مشاور:

دکتر رضا موسی زاده

پژوهشگر:

کامیار سلیم اودلو

زمستان ۱۳۹۱

فهرست تفصیلی مطالب

عنوان	صفحه
چکیده	
مقدمه	۱
بخش اول: کمیسیون حقوق بشر و فرآیند انحلال آن	
فصل اول: زمینه های تأسیس، ساختار و تشکیلات کمیسیون حقوق بشر	۹
گفتار اول: زمینه های تأسیس کمیسیون حقوق بشر	۱۰
گفتار دوم: ساختار و ترکیب کمیسیون حقوق بشر	۱۴
فصل دوم: شرح وظایف، آیین کار و فعالیت های کمیسیون حقوق بشر	۱۸
گفتار اول: وظایف کمیسیون حقوق بشر	۱۸
گفتار دوم: آیین کار کمیسیون حقوق بشر	۲۰
گفتار سوم: فعالیت های کمیسیون حقوق بشر	۲۱
فصل سوم: بررسی قطعنامه های ۱۲۳۵ و ۱۵۰۳ شورای اقتصادی و اجتماعی و کمیسیون های فرعی کمیسیون حقوق بشر	۳۰
گفتار اول: واکاوی قطعنامه ۱۲۳۵ شورای اقتصادی و اجتماعی	۳۰
گفتار دوم: واکاوی قطعنامه ۱۵۰۳ شورای اقتصادی و اجتماعی	۳۸
گفتار سوم: کمیسیون های فرعی ترویج و حمایت از حقوق بشر	۴۲
فصل چهارم: ارزیابی فعالیت های کمیسیون حقوق بشر، کمبودها و مشکلات ساختاری آن	۴۵
گفتار اول: ارزیابی کلی فعالیت های کمیسیون حقوق بشر در حیات ۶۰ ساله خود	۴۵
گفتار دوم: کمبودها و مشکلات ساختاری عملکرد کمیسیون حقوق بشر	۵۰

گفتار سوم: روند انحلال کمیسیون حقوق بشر ۵۷

بخش دوم: شورای حقوق بشر برآیند یک تحول در ساختار سازمان ملل متحد

فصل اول: ریشه ها و چهارچوب حقوقی شورای حقوق بشر ۶۴

گفتار اول: بررسی مبانی حقوقی ایجاد شورای حقوق بشر در سند بازنگاری سازمان ملل متحد

..... ۶۵

گفتار دوم: اهداف و اصول شورای حقوق بشر ۶۶

گفتار سوم: جایگاه شورای حقوق بشر در سازمان ملل متحد ۶۹

گفتار چهارم: ترکیب و عضویت شورای حقوق بشر ۷۱

گفتار پنجم: بررسی حقوقی ساختار شورای حقوق بشر ۸۲

گفتار ششم: ارکان شورای حقوق بشر ۸۴

فصل دوم: تشریفات و آیین رسیدگی در شورای حقوق بشر ۹۲

گفتار اول: مکانیزم بررسی دوره ای حقوق بشر در هر کشور UPR ۹۲

گفتار دوم: مکانیسم های فرا قراردادی ۱۰۷

گفتار سوم: مکانیسم گروه های کاری ۱۱۱

گفتار چهارم: محرمانه بودن رسیدگی و اعتبار تصمیمات شورای حقوق بشر ۱۱۸

فصل سوم: عملکرد و فعالیت های شورای حقوق بشر ۱۲۰

گفتار اول: ارزیابی کارنامه یکساله شورای حقوق بشر ۱۲۰

گفتار دوم: ارزیابی کلی عملکرد شورای شورای حقوق بشر از ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۰ ۱۲۶

گفتار سوم: ارزیابی عملکرد شورای حقوق بشر در سال ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ ۱۳۱

گفتار چهارم: موانع و کمبودهای شورای حقوق بشر ۱۴۵

فصل چهارم: بررسی و مقایسه ماهیت، ساختار و شیوه های کاری شورا در مقایسه با

۱۴۷..... کمیسیون حقوق بشر

۱۴۷..... گفتار اول: وجوه تشابه

۱۵۲..... گفتار دوم: وجوه اختلاف

۱۵۶..... نتیجه گیری

۱۶۰..... فهرست منابع

۱۶۸..... فهرست واژگان حقوق بشر

چکیده:

یکی از اهداف سازمان ملل متحد تشویق، پیشبرد و رعایت حقوق بشر و آزادی های اساسی است. نهادهای این سازمان جهانی، هر یک در حوزه ی تحت صلاحیت خود، بایستی در پی نیل به این هدف باشند. در چارچوب مناسبات سازمان ملل متحد مجمع عمومی، شورای اقتصادی و اجتماعی و شورای حقوق بشر جدیدالتأسیس (کمیسیون حقوق بشر) در مقام مقایسه با ارکان دیگر اصلی و شورایی سازمان ملل متحد نقش برجسته تری در راستای ترویج، توسعه و حمایت از حقوق بشر ایفاء می کنند. مسئولیت مجمع عمومی در این خصوص کمک به تحقق حقوق بشر و آزادی های اساسی برای همه، بدون تبعیض از حیث نژاد، جنس، زبان و مذهب محدود می گردد. که تا کنون تعدادی قطعنامه و بیانیه تصویب نموده و بحث های زیادی در رابطه با نقض جدی حقوق بشر انجام داده است. شورای اقتصادی و اجتماعی (اکوسک) نیز مطابق ماده (۲) ۶۲ منشور مسئولیت ترویج و توسعه حمایت از حقوق بشر و آزادی های اساسی و رعایت آنها را بر عهده دارد. بعلاوه از نهادهای ملل متحد که پیش از این، مسئولیت مستقیم حقوق بشر را بر عهده داشته «کمیسیون حقوق بشر» بوده که در سال ۱۹۴۶ به موجب ماده ۶۸ منشور توسط شورای اقتصادی و اجتماعی تأسیس شد ولی میزان موفقیت این کمیسیون تخصصی همواره مورد بحث حقوقدانان و سیاستمداران بود تا اینکه نهایتاً پس از ۶۰ سال از تاریخ تأسیس آن در ۱۵ مارس ۲۰۰۶ مجمع عمومی طی قطعنامه ای «شورای حقوق بشر» را جایگزین این کمیسیون نمود. در این پایان نامه ضمن بررسی روند تحولات حقوق بشر در چارچوب منشور ملل متحد، به ریشه های حقوقی تأسیس شورای حقوق بشر، کمبودها و دستاوردهای آن خواهیم پرداخت.

واژگان کلیدی: کمیسیون حقوق بشر- شورای حقوق بشر- سازمان ملل متحد- نقض حقوق

بشر- مجمع عمومی- شورای اقتصادی و اجتماعی

مقدمه

الف) بیان مسأله:

موضوع حقوق بشر و توجه به کرامت و حیثیت ذاتی یکایک انسانها، اگر چه یکی از مهم ترین موضوعات مورد توجه حقوق بین الملل در قرن حاضر بوده، اما مختص این قرن و یا یک فرهنگ خاص نبوده است. بلکه از قرن ها پیش، موضوع حقوق بشر در فرهنگ و ادبیات جوامع مختلف مطرح بوده و اسناد و کتب معتبر بسیاری در این زمینه نگاشته شده است. اعتقاد به وجود یک رشته حقوق طبیعی و اولیه برای تمامی انسانها صرف نظر از نژاد، زبان، رنگ، جنسیت و... امروزه حد و مرزهای ملی را درنور دیده و به صورت قواعد فراگیر جهانی جلوه گر شده است. البته روشن است که صرف وضع مقررات و تصویب اسناد بین المللی به تنهایی موجب حمایت از حقوق بشر نمی شود. از این رو در ۶۷ (از ۱۹۴۵ تا ۲۰۱۲) سال گذشته سازوکارهایی جهت حمایت از حقوق بشر و نظارت بر اجرای صحیح مقررات و معاهدات مربوطه در سطوح ملی، منطقه ای و بین المللی ایجاد گردید.

نهادهای ملی نهادهایی هستند که دولت ها، بر مبنای قانون اساسی و یا در اجرای قانون عادی، مبادرت به تأسیس آن می نمایند تا بدین وسیله، با سازوکارهای کاملاً مشخص، زمینه ارتقای حقوق بشر و حمایت از آن را فراهم نماید از جمله این نهادها عبارتند از: نیروها و نهادهای حکومتی ذیربط، نهادهای مبتنی بر اصول پاریس مانند کمیسیون مستقل حقوق بشری یا آمبودزمان (گاهی به سادگی نهادهای ملی حقوق بشر نامیده می شوند)، سازمان های اجتماعی، دادگاهها، پارلمان، رسانه ها، انجمن های حرفه ای (مانند کانون های وکلا یا پزشکان)، اتحادیه های صنفی، سازمان های مذهبی و نهادهای دانشگاهی.

در سطح بعدی، سازمان های منطقه ای سازوکارهایی را ایجاد کرده اند تا بر تبعیت کشورهای حوزه مربوط خود از موازین حقوق بشری نظارت کنند. در سازوکارهای منطقه ای حقوق بشر، سه دسته نظام مشخص قابل تمایز است: الف) نظام اروپایی حقوق بشر: رژیم اروپایی حقوق بشر پیشرفته ترین و سازمان یافته ترین ترتیبات منطقه ای تلقی می شود. یکی از ویژگی های رژیم اروپایی حقوق بشر این است که اگر چه اعضای کنوانسیون اروپایی حقوق بشر دولت ها هستند، اما سازمان وصول شکایات فردی، مؤید ظهور برخی اشکال حقوق فراملی در مقابل حقوق بین الدولی است، این سازوکار غیر از کنوانسیون، از دو نهاد اجرایی هم با عنوان کمیسیون اروپایی حقوق بشر و دادگاه اروپایی حقوق بشر سود می برد که مجموعاً نظامی محکم و دارای ضمانت اجرا را پایه گذاری کرده اند. ب) نظام آمریکایی حقوق بشر: رژیم حقوق بشر منطقه ای دیگر، نظام حقوق بشر آمریکایی است که کاملاً با همتای اروپایی اش، از حیث سازمان مشابه است. کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر در سال ۱۹۶۹ از سوی دولت های عضو سازمان دولت های آمریکایی پذیرفته شد و در سال ۱۹۷۸ لازم الاجرا گردید. رژیم منطقه ای مزبور، مبتنی بر دو رکن «کمیسیون آمریکایی حقوق بشر» و «دادگاه آمریکایی حقوق بشر» است. این نظام، که همه دولت های قاره آمریکا را شامل می شود، به افراد، گروه ها و سازمان های غیر دولتی اجازه دادخواهی می دهد. ج) نظام آفریقایی حقوق بشر: رژیم منطقه ای دیگر، «منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم» است که در سال ۱۹۸۱ پذیرفته شد. اقدامی که از سوی سازمان وحدت آفریقا، به موازات اقدامات در زمینه ختم استعمارگری و پایان دادن به تبعیض نژادی صورت گرفت. منشور مزبور که به منشور بنجول موسوم است، درحالی که حقوق فردی را می پذیرد، بر حقوق جمعی مردم تأکید دارد. کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم براساس منشور بنجول ایجاد شده تا به دریافت شکایات و مکاتبات از سوی اشخاص و سازمان های غیر دولتی مبادرت ورزد.

در سطح بین‌المللی (جهانی) تعدادی از سازمان‌های مردم‌نهاد بین‌المللی و ملل متحد بر حقوق بشر نظارت می‌نمایند. موضوع تشکیلات و سازمان حقوق بشر در حوزه کاری سازمان ملل متحد در دو دسته قابل مطالعه می‌باشد. اولین مورد نهادهای حقوق بشری ناشی از معاهدات هستند نهادهای حقوق بشری ناشی از معاهدات تشکیلاتی هستند که به وسیله کنوانسیون‌های متعدد حقوق بشری به وجود آمده و عمده وظایف آنها نظارت بر اجرای صحیح کنوانسیون مربوطه، از سوی دولت‌های عضو و بررسی گزارش‌های ارائه شده از سوی آنها و احياناً دادن توصیه‌ها و تفسیرهایی در جهت کمک بیشتر به حسن اجرای کنوانسیون می‌باشد و در واقع، به عنوان بازوی اجرایی کنوانسیون مربوطه قلمداد می‌شود که از جمله این نهادها می‌توان به کمیته حقوق بشر، کمیته منع شکنجه، کمیته منع تبعیض نژادی، کمیته رفع تبعیض علیه زنان، کمیته حقوق کودک اشاره کرد. با افزایش نهادهای نظارتی که بر مبنای معاهدات حقوق بشری ایجاد شده اند نهادهای متنوع دیگری هم در چارچوب سازمان ملل وجود دارند که اصول پایه‌ای و اساسی ایجاد آن ریشه در منشور سازمان ملل متحد دارد (نهادهای منشوری). این ارگان‌های حقوق بشری که از ارکان فرعی رکن‌های اصلی ملل متحد می‌باشند، عبارتند از: کمیسیون حقوق بشر تا جایگزین شدنش در سال ۲۰۰۶ توسط شورای حقوق بشر، کمیسیون مقام زن، کمیسیون فرعی رفع تبعیض و حمایت از اقلیت‌ها و کمیساریای عالی حقوق بشر. کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد به عنوان رکن فرعی شورای اقتصادی و اجتماعی بر اساس ماده ۶۸ منشور ملل متحد با وظیفه اصلی رسیدگی به حقوق بشر به وجود آمد. این کمیسیون نظرات خود را پیرامون موضوعات مختلف حقوق بشری از طریق توصیه‌ها و قطعنامه‌ها به دولت‌ها انتقال می‌داد. در مجموع، در طول شصت سال عمر این کمیسیون، فعالیتهای متعددی در زمینه حقوق بشر شکل گرفت که به طور خلاصه عبارتند از: اقدامات شبه‌تقنینی، کمک به تصویب معاهدات، اعتلای حقوق بشر، برنامه خدمات مشورتی و کمک

های فنی، بررسی گزارشات و انجام مطالعات، تحقیقات و مطالعات علمی و نظارت بر نقض حقوق بشر. پس از بررسی و تحلیل عملکرد کمیسیون حقوق بشر، کمبودها و نواقص متعددی در مورد آن پدیدار گشت که پس از بررسی دقیق و نظارت و تشخیص ناکارآمدی آن، به انحلال کمیسیون منجر گردید. اهم معایبی که در بررسی سوابق کار کمیسیون حقوق بشر مورد توجه قرار گرفت، عبارتند از: اختلافات سیاسی و ایدئولوژیک، عدم تخصص، مسئله برخورد دوگانه با دولت ها، مسئله عضویت در کمیسیون، مسئله ضعف قوانین و سیاست زدگی، مسئله ضعف بودجه، محدودیت حوزه عملیاتی و زمان برگزاری نشست ها. با توجه به ناکارآمدی ساختار و عملکرد کمیسیون حقوق بشر، این بار جامعه بین المللی برای حمایت و ترویج حقوق بشر به نهادی قدرتمند و مؤثر نیاز داشت، تا هم پوشاننده نقاط ضعف کمیسیون قبلی باشد و هم نهادی کارآمد برای توسعه و ترویج حقوق بشر قلمداد شود.

بنابراین در راستای فرآیند اصلاح ساختار سازمان ملل متحد، هیأت عالی رتبه منصوب دبیرکل سازمان ملل متحد در دسامبر ۲۰۰۳، گزارشی تحت عنوان «جهانی امن تر و مسئولیت مشترک ما» ارائه نمود و اصلاح کمیسیون حقوق بشر را خواستار گردید. علاوه بر آن در مارس ۲۰۰۵، دبیرکل سابق سازمان ملل متحد طی گزارشی با عنوان «به سوی آزادی بیشتر»، پیشنهاد ایجاد شورای حقوق بشر را مطرح نمود. پس از تصویب قطعنامه ایجاد شورای حقوق بشر در مجمع عمومی سازمان ملل متحد به شماره ۶۰/۲۵۱، کمیسیون حقوق بشر شصت و دومین و آخرین جلسه اش را در تاریخ ۲۷ مارس ۲۰۰۶ برگزار کرد و خاتمه کار خود را اعلام نمود. شورای حقوق بشر از سه طریق بر اجرای حقوق بشر در جهان نظارت می کند، این سه روش عبارتند از: سیستم نظارت ادواری جامع و جهانی، توجه و بررسی وضعیت های متضمن نقض های فاحش و سیستماتیک حقوق بشر و وضعیت های مشتمل بر نقض حقوق بشر. این شورا در راستای وظیفه نهادسازی خود، ساختارهایی را ایجاد

نمود که بر پایه بررسی دوره ای جهانی، رویه های ویژه، کمیته مشورتی و آیین دادخواهی بنا شده است.

ب) پیشینه و ضرورت طرح موضوع تحقیق:

اگرچه در خصوص کمیسیون و شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد تحقیقات و مطالعاتی صورت گرفته، که تلاش گردید تا حد امکان از آنها استفاده شود و اسامی آنها در فهرست منابع و مآخذ این پایان نامه درج گردیده است، اما تحقیقات و مطالعات صورت گرفته یا بیشتر بصورت پراکنده بوده، یا قبل از مشخص شدن رویه شورای حقوق بشر انجام گرفته است. فلذا با امعان نظر به اتمام کار کمیسیون حقوق بشر و تأسیس شورای حقوق بشر در سال ۲۰۰۶ و گذشت شش سال از فعالیت شورا در صحن سازمان ملل متحد، بررسی عملکرد و سابقه کار کمیسیون حقوق بشر و نقاط ضعف و قوت آن می تواند ما را در دستیابی به یک نظام قدرتمند حقوق بشر در ساختار اصلاح شده سازمان ملل متحد یاری کند.

ج) اهداف تحقیق:

آشنا شدن با تاریخچه، اهداف، ساختار و ماهیت حقوقی کمیسیون حقوق بشر؛

بررسی و تبیین عملکرد کمیسیون حقوق بشر در حیطه صلاحیت آن؛

بررسی و تبیین نقش کمیسیون حقوق بشر در توسعه حقوق بشر؛

بررسی نقاط ضعف و معایب کمیسیون حقوق بشر؛

آشنایی با سابقه و روند اصلاحات در کمیسیون حقوق بشر؛

بررسی مبانی حقوقی ایجاد شورای حقوق بشر در سند بازننگری سازمان ملل متحد؛

بررسی و تبیین اهداف، جایگاه و ساختار شورای حقوق بشر؛

آشنایی با تشریفات رسیدگی در شورای حقوق بشر از جمله نظام یو پی آر؛

ارزیابی عملکرد و فعالیت های شورای حقوق بشر (۲۰۰۶ تا ۲۰۱۲)؛

مقایسه کمیسیون با شورای حقوق بشر از لحاظ دستاوردها.

د) سوالات و فرضیات تحقیق:

سؤال اصلی پژوهش: آیا انحلال کمیسیون حقوق بشر و ایجاد شورای حقوق بشر به جای آن یک ضرورت و نیاز اجتناب ناپذیر بوده یا یک جایگزینی تشریفاتی و صوری؟ به عبارت دقیق تر ایجاد شورای حقوق بشر یک تکامل بوده یا استمرار کمیسیون حقوق بشر در شکلی دیگر بوده؟

سوالات فرعی پژوهش: در راستای انجام تحقیق و مطالعه پیرامون سؤال اصلی مذکور ناگزیر از پرداختن به سوالات فرعی زیر می باشیم:

۱- کمیسیون حقوق بشر از سال ۱۹۴۶ تا ۲۰۰۶ در جهت توسعه و ترویج حقوق بشر چه نقشی داشته است؟

۲- کمیسیون حقوق بشر در جهت حمایت و تضمین حقوق بشر به چه اقداماتی متوسل شده است؟

۳- آیا اقدامات کمیسیون حقوق بشر در جهت اعتلای حقوق بشر موفقیت آمیز بوده است؟

۴- نظام ارزیابی دوره ای جهانی در فرآیند جهانی سازی حقوق بشر با چه واکنشی مواجه شده است؟

فرضیه: به نظر می رسد ایجاد شورای حقوق بشر می تواند در افزایش و کارایی نقش نظارتی سازمان ملل متحد تأثیر مثبتی داشته است ولی با توجه به اصل حاکمیت دولت ها و نظام بین

الملل دولت محور موجود، نمی تواند نقش قاطعی در تضمین رعایت حقوق بین الملل بشر ایفاء کند و از نقض گسترده حقوق بشر جلوگیری نماید.

(ه) نوع و روش تحقیق:

پژوهش پیش رو از نوع تحقیق بنیادین (تحقیقی که در آن محقق به دنبال توجیه نظری پدیده های حقوقی است) می باشد. و به دلیل این که در انجام این پژوهش با مجموعه اسناد حقوق بشری، اعلامیه ها و قطعنامه ها و قواعد نمونه، دکترین سروکار داریم، روش تحقیق در این پژوهش روش کتابخانه ای است، که از منابع فارسی و انگلیسی موجود در رابطه با کمیسیون حقوق بشر و شورای حقوق بشر اعم از کتب- مقالات و اسناد استفاده شده است.

(و) ساماندهی تحقیق:

از نظر ساماندهی این پایان نامه در یک مقدمه و دو بخش تهیه شده است. بخش اول تحت عنوان کمیسیون حقوق بشر و فرآیند انحلال آن در طی چهار فصل به مباحث مربوط به زمینه های تأسیس، ترکیب اعضاء و ساختار و آئین کار کمیسیون می پردازد. بخش دوم تحت عنوان شورای حقوق بشر برآیند یک تحول در ساختار ملل متحد نیز طی چهار فصل به بررسی مبانی، آیین رسیدگی، ارزیابی فعالیت ها و مقایسه شورا با سلف خود می پردازد.

بخش اول:
کمیسیون حقوق بشر
و فرآیند انحلال آن

فصل اول: زمینه های تأسیس، ساختار و تشکیلات کمیسیون حقوق بشر

کمیسیون حقوق بشر یکی از ارکان فرعی شورای اقتصادی و اجتماعی (اکوسک)^۱ سازمان ملل متحد راجع به حقوق بشر بوده است، که اصول پایه ای و اساسی ایجاد آن ریشه در منشور سازمان ملل متحد دارد (نهادهای منشوری). کمیسیون حقوق بشر توسط شورای اقتصادی و اجتماعی و در راستای اجرای مفاد ماده ۶۸ منشور ملل متحد در سال ۱۹۴۶ به وجود آمد.^۲ و وظیفه اصلی حفظ، حمایت و ترویج حقوق بشر به عهده این نهاد گزارده شد. همچنین ارائه طرح ها، توصیه ها و گزارش هایی در مورد ارائه یک سند بین المللی حقوق بشری، اعلامیه ها و کنوانسیونهای بین المللی در خصوص آزادیهای مدنی، نقش زنان، آزادی بیان و غیره، حمایت از حقوق اقلیت ها، جلوگیری از تبعیض نژادی، جنسیتی، زبانی و مذهبی، از جمله اهدافی بود که در سند تأسیسی کمیسیون به وضوح ایجاد سازوکارهای حمایتی و ترویجی و نحوه استانداردسازی ها و ظرفیت سازی های حقوق بشری و بسترسازی لازم جهت اجرا مناسب حقوق بشر مورد توجه قرار گرفت.^۳

این کمیسیون حدود شصت سال به فعالیت خود ادامه داد و در طی این سالها در زمینه اقدامات شبه تقنینی و اعتلای حقوق بشر انجام وظیفه نمود.^۴

کمیسیون در دو دهه اول کاری خود یعنی از سال ۱۹۴۷ تا ۱۹۶۶ بیشتر به وضع استانداردهای حقوق بشری پرداخت که از آن جمله می توان به وضع قوانین حقوق بشر بین المللی، که توسط مجمع عمومی در سال ۱۹۶۶ تصویب شد، دو کنوانسیون حقوق بشر،

1. Economic and social council (ecosoc)

2. Article 68: The Economic and Social Council shall up commissions in economic and social fields and for the promotion of human riths, andsuch other commissions as may be required for the peromance of itsfunctions

۳. سیدباقر، میرعباسی، نظام جهانی ارزیابی و حمایت از حقوق بشر، جلد اول، (تهران، انتشارات جنگل - جاودانه، چاپ دوم، ۱۳۸۸) صص ۷ و ۸

4. Resolution of the Eeconomic and Social Council of 16Feb1946(document E/20of15Feb 1946).

۵. مهدخت، امامی، شورای حقوق بشر و افزایش کارائی نظارتی سازمان ملل متحد، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۷، ص ۱

کنوانسیون بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و کنوانسیون بین المللی حقوق فرهنگی اجتماعی و اقتصادی اشاره کرد.

در بیست سال دوم یعنی از سال ۱۹۶۷ این کمیسیون اقدام به رسیدگی به وضعیت نقض حقوق بشر در کشورهای مختلف نمود. در این راستا گزارشگران موضوعی و نیز گروههای کاری تشکیل شد. در واقع بر اساس استانداردهایی که در بیست سال اول پی ریزی شده بود وضعیت حقوق بشر در کشورهای مختلف مورد بررسی قرار می گرفت و از سال ۱۹۹۰ به بعد (در بیست سال سوم) کمیسیون به این نتیجه رسید که کشورهای که در آنجا مسائل و معضلات حقوق بشری وجود دارد بایستی این نقایص را رفع کنند، به همین خاطر اقدام به راه اندازی خدمات مشاوره ای و مساعدتهای فنی نمود.^۱

با وجود نقاط قوت و عملکرد مثبت این کمیسیون به خصوص در حوزه استانداردسازی، انتقادات بسیاری بر عملکرد آن وارد آمد تا جایی که این نهاد را به عنوان نهادی ناکارآمد و مایه ننگ سازمان ملل متحد معرفی نمودند. لذا در راستای برنامه اصلاح ساختار سازمان ملل متحد اصلاح این نهاد و یا انحلال آن مورد بررسی و واکاوی قرار گرفت. در گفتارهای بعد به تبیین و تشریح زمینه های تأسیس، ساختار و تشکیلات کمیسیون حقوق بشر خواهیم پرداخت.

گفتار اول: زمینه های تأسیس کمیسیون حقوق بشر

تنظیم کنندگان منشور ملل متحد با تجربه گرفتن از فرجام تلخ "جامعه ملل"، به درستی دریافته بودند که تضمین صلح و امنیت بین المللی در گرو همکاریهای اقتصادی و اجتماعی میان ملل مختلف و کاهش و رفع اشکال مختلف تبعیض و نابرابری در عرصه بین المللی است و تا زمانی که روابط بین الملل در بستری از تبعیضها، نابرابریها و بی عدالتیها، ره می سپرد،

1. [Http://www.odvv.org/pe/page915](http://www.odvv.org/pe/page915)

دل بستن به جامعه ای صلح آمیز و امن، غیر ممکن و دست نیافتنی است. لذاست که منشور ملل متحد به طور مکرر بر ضرورت همکاریهای اقتصادی- اجتماعی میان ملتها و همچنین تلاش در جهت حفظ و حراست از حیثیت و کرامت همه انسانها و رفع تمامی اشکال تبعیض میان ابنای بشر تأکید می نماید.

اعلامیه فرانسوی حقوق بشر و شهروند ۱۷۸۹، منشور حقوق شهروندان آمریکایی ۱۹۷۱، محکوم نمودن بردگی در کنگره وین ۱۸۱۵، قرارداد واشنگتن ۱۸۶۲، اسناد کنفرانسهای بروکسل در ۱۸۶۷ و ۱۸۹۰ و برلین در ۱۸۸۵، اعلامیه پاریس ۱۸۵۶، اولین و دومین معاهدات ژنو در ۱۸۶۴ و ۱۹۰۶، معاهدات لاهه ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷، ایجاد کمیته بین المللی صلیب سرخ ۱۸۶۴، تأسیس سازمان بین المللی کار (ILO) در ۱۹۱۹، معاهده ژنو در مورد بردگی ۱۹۲۶ و معاهدات مربوط به پناهندگان در ۱۹۳۳ و ۱۹۳۸، همگی گامهای متعدد -ولی پراکنده ای- بودند که نشان دهنده توجه روز افزون جامعه جهانی از اواخر قرن هجدهم به بعد به موضوع حقوق بشر است. اما به هر حال تا تدوین منشور ملل متحد، از استانداردهای جهانی مدون، نظام دار و سازمان یافته در این زمینه خبری نبود.

منشور ملل متحد در دیباچه خود تصمیم دولتهای عضو به اعلام «اعتقادشان به حقوق اساسی بشر، حیثیت، کرامت و ارزش انسان و به برابری حقوق مردان و زنان و میان ملتها اعم از کوچک و بزرگ و...» را بیان کرده است. براساس بند ۳ ماده ۱ منشور ملل متحد، یکی از هدفهای ملل متحد:

«دستیابی به همکاری بین المللی از رهگذر گسترش و تشویق رعایت حقوق بشر و آزادیهای اساسی برای همگان فارغ از تمایزات نژادی، جنسی، زبانی یا دینی است».

همچنین بند ۳ ماده ۵۵ منشور بر «احترام جهانی و مؤثر حقوق بشر و آزادیهای اساسی برای همه بدون تبعیض از حیث نژاد، جنس، زبان یا مذهب» تأکید می نماید و در ماه ۵۶ بیان می دارد: «کلیه اعضا متعهد می شوند برای نیل به اهداف مذکور در ماده ۵۵ در همکاری با سازمان ملل متحد، اقدامات فردی یا دسته جمعی را به عمل آورند». و سرانجام ماده ۶۸ منشور ملل متحد یکی از مأموریت هایی را که به شورای اقتصادی اجتماعی داده تلاش در جهت ترویج حقوق بشر است. ماده ۶۸ منشور می گوید:

«شورای اقتصادی اجتماعی کمیسیون هایی برای مسائل اقتصادی و اجتماعی و ترویج حقوق بشر، همچنین هرگونه کمیسیون های دیگری که برای اجرای وظایفش ضروری باشد تأسیس می کند».

بر این مبنا شورای اقتصادی اجتماعی در اولین جلسه خود در سال ۱۹۴۶ مبادرت به ایجاد نهادی به نام کمیسیون حقوق بشر نمود که فعالیت آن به مدت ۶۰ سال یعنی تا مارس ۲۰۰۶ ادامه یافت. در مسیر تشکیل کمیسیون حقوق بشر، ابتدا شورای اقتصادی اجتماعی (ECOSOC) در اجلاس فوریه ۱۹۴۶ یک کمیسیون اولیه درباره حقوق بشر تشکیل داد که مسئولیت انجام بررسیها و ارائه پیشنهادهایی درباره اعلامیه بین المللی حقوق را بر عهده آنها گذاشت.^۱

کمیسیون در ماههای آوریل و مه ۱۹۴۶ جلسات خود را تشکیل داد. اعضای این کمیسیون ۹ نفر بودند که ECOSOC آنها را براساس صلاحیت های شخصیشان برگزیده بود و نماینده کشورهایشان محسوب نمی شدند. خانم النور روزولت (بیوه فرانکلین روزولت رئیس جمهور اسبق آمریکا) به عنوان رئیس کمیسیون، آقای رنه کاسن (حقوقدان برجسته فرانسوی) به عنوان معاون و آقای نئوگی -از هندوستان- برای گزارشگری کمیسیون برگزیده شدند. این کمیسیون

۱. گلن، جانسون، اعلامیه ی جهانی حقوق بشر و تاریخچه آن، ترجمه: محمدجعفر، پوینده، (تهران، انتشارات نشر نی، چاپ دوم، ۱۳۷۷)، ص ۲۵
۲. همان، ص ۲۶

پیشنهاد چگونگی تشکیل کمیسیون حقوق بشر (نحوه انتخاب، تعداد اعضا، تعیین وظایف، شیوه عملکرد و...) را طی گزارشی در اختیار شورای اقتصادی اجتماعی گذاشت و بر پایه این گزارش بود که شورای اقتصادی اجتماعی در اجلاس های دوم (ژوئن ۱۹۴۶) و سوم (از ۱۱ سپتامبر تا ۱۰ دسامبر ۱۹۴۶) کمیسیون حقوق بشر را متشکل از ۱۸ عضو تأسیس کرد. این اعضا از میان اتباع کشورهای عضو شورا و براساس توزیع عادلانه جغرافیایی برای یک دوره چهار ساله انتخاب می شدند.

کمیسیون حقوق بشر نخستین اجلاس خود را با شرکت تمام اعضا در ژانویه و فوریه ۱۹۴۷ برگزار کرد. اعضای این کمیسیون با اینکه به منظور تأمین مشارکت افراد با صلاحیت در سراسر جهان، پس از مشورت فنی با دبیرکل سازمان برگزیده شدند، نمایندگانی بودند که از حکومت‌هایشان رهنمود می گرفتند.

از همان ابتدا بحث بر سر این بود که کمیسیون اقدام به صدور یک اعلامیه کلی، یا تنظیم معاهدات الزام آور و یا اتخاذ تدابیر علمی در زمینه صیانت از حقوق بشر نماید. در نهایت گرایش عمومی کمیسیون به این سمت رفت که در وهله اول یک اعلامیه نگاشته شود. در همین راستا آقای رنه کاسن حقوقدان برجسته فرانسوی و رئیس دانشکده حقوق پاریس که بعدها جایزه صلح نوبل ۱۹۶۸ را دریافت کرد، مأموریت یافت پیش نویس متن اعلامیه را تنظیم نماید. پیش نویس آقای رنه کاسن در جلسات کمیسیون به بحث و بررسی گذاشته شد و با تغییرات کمی نهایی گردید.^۱ البته کمیسیون در تنظیم و نهایی کردن متن اعلامیه از همکاری فراوان سازمان های غیردولتی از جمله انجمن بین المللی وکلا، اتحادیه بین المللی حقوق بشر، گروه های هوادار صلح، انجمن های حقوق دانان و... بهره گرفت. همچنین کمیسیون از اعلامیه فرانسوی حقوق بشر و شهروند و منشور حقوق شهروندان آمریکایی و پیش نویس های پیشنهادی دولتها و سازمانهای غیر دولتی مختلف نیز استفاده کرد.

۱. همان، صص ۳۳ و ۳۴.

به هر حال پیش نویس نهایی شده در ژوئن ۱۹۴۸ به شورای اقتصادی اجتماعی ارائه گردید و شورا نیز پس از مناظره ای کوتاه آن را به مجمع عمومی فرستاد. متن مذکور در کمیته سوم مجمع عمومی به بحث مفصل و دامنه داری گذاشته شد و پس از اصلاح نهایی در ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸ در یک صد و هشتادوسومین اجلاس عمومی مجمع عمومی ملل متحد در قصر شایلو پاریس با ۴۸ رأی موافق - از جمله ایران - هیچ رأی مخالف و هشت رأی ممتنع به تصویب رسید. آرای ممتنع به شوروی، اکراین، روسیه سفید، چک اسلواکی، لهستان، یوگسلاوی، آفریقای جنوبی و عربستان سعودی تعلق داشت. البته این کشورها اعلام کردند با مجموعه اعلامیه مخالف نیستند بلکه بعضی از مواد آن را تأیید نمی کنند.

بیشتر نشست های کمیسیون را شورای اقتصادی و اجتماعی تنظیم میکرد و بر پایه قطعنامه ۱۱۵۶ شورا، کمیسیون سالی یک بار نشست داشت که شش هفته به درازا می کشید و نیز می توانست نشستی ویژه به مدت یک هفته برای گروه های کاری داشته باشد، شرکت کنندگان در اجلاس کمیسیون حقوق بشر عبارت بودند از: نمایندگان کشورهای عضو سازمان ملل متحد که عضو کمیسیون حقوق بشر نبود ولی از آنها دعوت شده بود که در جلسه کمیسیون شرکت کنند، نمایندگان سازمانهای تخصصی، نمایندگان دفتر کمیساریای عالی پناهندگان، کشورهای عضو سازمان ملل که عضو کمیسیون نبودند ولی توسط دولت خود به عنوان ناظر در کمیسیون حاضر می شدند و نمایندگان سازمان های غیر دولتی.^۲

گفتار دوم: ساختار و ترکیب کمیسیون حقوق بشر

ساختار و ترکیب کمیسیون، ترکیبی جهانشمولی نبود، بدین معنا که اعضای کمیسیون مرکب

۱. مقارن با ۱۹ آذر ۱۳۲۷ ه.ش
۲. سید داود، آقایی، "کارنامه کمیسیون حقوق بشر درباره ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی"، (تهران، مجله حقوقی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۶۰، تابستان ۱۳۸۲)، ص ۱۵

از نمایندگان تمام اعضای ملل متحد نمی باشد، بلکه بر عکس ترکیبی محدود داشتند.^۱

کمیسیون حقوق بشر در ابتدای تأسیس متشکل از ۱۸ عضو بود که با قطعنامه های مختلف شورای حقوق اقتصادی و اجتماعی چندبار افزایش یافت.^۲

اعضای کمیسیون در سال ۱۹۶۱ طی قطعنامه شماره (XXXII) ۸۴۵ مورخ ۳ اوت همان سال از ۱۸ عضو به ۲۲ عضو رسید که با انتخاب شورای اقتصادی و اجتماعی از میان اعضای ملل متحد تعیین می شدند.^۳

قطعنامه شماره (XLI) ۱۱۴۷ مورخ ۴ اوت ۱۹۶۶، شورای اقتصادی و اجتماعی مقرر می داشت «نظر به اینکه افزایش چشمگیری در اعضای ملل متحد وجود دارد و با به حساب آوردن علایق عمیق کشورهای عضو سازمان به مشارکت و همکاری در وظایف ارگانهای فرعی کارشناسان، تصمیم می گیرد که من جمله از تاریخ اول ژانویه ۱۹۶۷، تعداد اعضای کمیسیون حقوق بشر را از ۲۲ به ۳۲ اعضا افزایش بخشد».^۴

و متعاقباً براساس قطعنامه ۱۹۷۹/۳۶ تعداد اعضا به ۴۳ عضو و نهایتاً با توجه به تحولات عظیم پس از جنگ سرد و افزایش تعداد دولتهای عضو سازمان ملل متحد، به موجب قطعنامه ۱۹۹۰/۴۸ تعداد اعضای کمیسیون به ۵۳ عضو افزایش یافت.^۵

در فاصله زمانی بین سالهای ۱۹۷۹ تا ۱۹۹۰ توزیع جغرافیایی اعضاء بدین صورت بود:

الف) یازده عضو از کشورهای آفریقایی

ب) نه عضو از کشورهای آسیایی

1. Jack, Donnelly, **Universal Human Rights In Theory and practice**, London, Cornell University Press, 2002, P 23

۲. حسین، مهرپور، **حقوق بشر در اسناد بین الملل و موضع جمهوری اسلامی ایران**، (تهران، انتشارات اطلاعات، چاپ دوم، ۱۳۸۶)، ص ۱۹۱

۳. عالییه، ارفعی و دیگران، **حقوق بشر از دیدگاه مجامع بین المللی**، (تهران، انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول، ۱۳۷۲)، ص ۲۷

۴. همان

۵. الهام، شوشتری زاده، **حقوق بشر**، (تهران، انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران، چاپ اول، اسفند ۸۸)، ص ۳۶